

**Alain de Libera, *La querelle des universaux.*
De Platon à la fin du Moyen Age,
Seuil, Pariz 1996, 512 str.**

Tako »obča filozofska zavest« kakor tudi tradicionalno filozofsko zgodovino pisje običajno enačita srednjeveško filozofijo s t. i. »sporom o univerzalijah«, ki nastopa v učbenikih skupaj s tremi »strankami« v sporu – nominalisti, konceptualisti in realisti – pri čemer naj bi vsaka od teh pozicij ponujala svoj odgovor na vprašanje, ali obstajajo univerzalije samo kot besede, koncepti ali resnično, v stvarih. Zaradi tega ni nič presenetljivega, da je Alain de Libera, eden vodilnih poznavalcev srednjeveške filozofije v Franciji, avtor del kot so *Introduction à la mystique rhenane*, *Albert le Grand et la Philosophie*, *Penser au Moyen Age*, *La Philosophie médiévale*, svoje zadnje, zelo obsežno in izčrpno delo posvetil prav problematiki spora o univerzalijah: *La querelle des universaux (De Platon à la fin du Moyen Age)*.

Vendar Libera postavlja celoten spor v drugačno perspektivo: ne izhaja namreč iz visokega srednjega veka, ampak poskuša celotno problematiko razviti iz popolnoma novih izhodišč. Ker je knjiga, ki nas vodi skozi zgodovinski labirint razprave, preobsežna, da bi jo lahko ustrezno predstavili v vsem njenem bogastvu (vsako poglavje je knjiga v knjigi), se bomo morali omejiti zgolj na opis poglavij, malo več prostora pa bomo namenili metodološkim predpostavkam, iz katerih pravzaprav izhaja vse, kar je kasneje razvito v knjigi.

Osnovna, zelo splošna teza Alaina de Liberaja je, da je srednjeveški (tudi

danes obstajajo »realisti« in »nominalisti«, toda avtorja to ne zanima, njegova knjiga je knjiga o zgodovini) problem univerzalij figura razprave, ki vse od pozne antike hkrati nasprotuje platonizmu in aristotelizmu ter ju zagovarja. Knjiga, pravi, ima svoj predmet, metodo in predpostavko, vse troje pa je seveda povezano. Njegova koncepcija srednjega veka in zgodovine srednjeveške filozofije je *translatio studiorum*, kar pomeni, da filozofija ni zamrla z zaprtjem zadnje poganske šole, temveč se je s tem začela njena dolga migracija (*translatio*), najprej proti muslimanskemu vzhodu, kasneje na krščanski zahod. Njene postaje (*studia*) so bile Atene, Bagdad, Kordoba, Toledo, kasneje Pariz, Oxford, Koeln in Praga. Grška filozofija je tako spregovorila arabsko in latinsko, nekaj stvari je ostalo, veliko jih izginilo, nastopile so nove, ki še niso bile izrečene.

Pisati zgodovino problema pomeni slediti neki realni epistemološki sledi; opazovati, kako se izoblikuje njena mreža, kako se distribuira, kako se razpleta v določeno število elementov; premisliti spodrsjljaje, ponovne nastope, toda obenem pomeni tudi premisliti dejstva strukture, ki je določena s stanjem dostopnega korpusa. Metoda, ki jo zahteva tako dolg kader, je tista, ki jo narekuje narava preučevanega problema: problem univerzalij ni večni filozofski problem, ni vprašanje, ki bi presevalo zgodovino in njene »epistemološke prelome«, znanstvene revolucije in

ostale spremembe *episteme*, temveč, nasprotno, razkriva te spremembe. Trajna vprašanja obstajajo samo tako, da ustvarjajo svoje lastno trajanje. Naloga zgodovinarja filozofije je definirati konceptualne mreže, ki so rodile srednjeveške figure razprave Aristotel-Platon. Kaj je, ob teh pogojih, pravzaprav »predmet« knjižge?

Običajno historiografija zvede problem univerzalij na »konflikt med realisti, konceptualisti in nominalisti«, to je konflikt, ki zadeva status univerzalij: ali so univerzalije stvari, koncepti ali imena? Vprašanje se zdi naravno: spor o univerzalijah je nek drug način izrekanja stvari, *konceptov in besed*. Toda ravno zato tu ni nič »naravnega.« Če pogledamo filozofski korpus поблиže, vidimo, da je struktura problematike, ki se uporablja pri univerzalijah (trojno razumevanje realizma, konceptualizma in nominalizma) v bistvu problematika pozne antike, ki jo je neoplatonizem petega in šestega stoletja uporabljal za dešifriranje pri branju Aristotelovih *Kategorij*. Če so se v visoki sholastiki spraševali, ali so univerzalije stvari, koncepti ali imena, so se neoplatoniki spraševali, ali so Aristotelove kategorije bivajoče stvari (*onta*), »koncepti« (*noemata*) ali zvoki (*fonai*). Vprašanje, na katerega je potrebno odgovoriti, se glasi: zakaj je ta mreža prešla (in na čigavo pobudo) s kategorij na univerzalije? Toda to vprašanje predpostavlja odgovor na vprašanje, zakaj so univerzalije prešle v ontološko »opremo« filozofije. Čeprav je tu odgovor preprost – zaradi Porfirijevega dela *Isagoge*, zamišljenega kot uvod v Aristotelove *Kategorije*, in njegovega drugega prevajalca (prvi je bil Marij Viktorin) Boetija – vseeno ni popolnoma ustrezen. Porfirjevo delo, ki obravnava *quinque voces* (rod, vrsto, razliko, svojstvenost in akcidenca), pri »predpostavljenei«

predstaviti »univerzalij« ne uporabi te besede. Od kod torej izvira »problem« univerzalij? Po avtorju pokriva »problem univerzalij« mrežo vprašanj, ki so se v kompleksnem gibanju eksegeze celotnega Aristotelovega korpusa izkristalizirala okoli spisa *Isagoge*, ne da bi bila vsa nakazana v njem. Povedano v enem stavku: Porfirijevo drevo skriva cel gozd.

Toda kako naj se lotimo tega problema? Libera zavrača tako intuitivni, ahistorični pristop, ki izhaja z nekega navidez intuitivno in perceptivno razvidnega stališča o tem, kaj je realizem (ali nominalizem), na podlagi katerega se potem klasificira srednjeveške pozicije, kakor tudi pristop, ki izhaja iz sodobnih filozofskih definicij realizma (nominalizma), ki služijo kot merilo srednjeveškimi. Ko zgodovinar srednjeveške filozofije predpostavlja, da je realizem (nominalizem) neka določena filozofska pozicija, mora, pravi Alain de Libera, vedno ko govori o »realistih« (»nominalistih«), definirati predvsem kader, področje problemov, konceptualni jezik, »teoretski univerzum«, v katerem imajo nauki, argumenti, problemi svoj pomen, identiteto in svojo lastno fizionomijo. Hkrati zavrača tudi »teološko« oziroma teleološko branje srednjeveške filozofije, ki ga je uveljavil Etienne Gilson, po katerem je predstavljala vrh srednjeveške filozofije tomistična metafizika »čistega deja (*actus purus essendi*): vse, kar je bilo pred tem, naj bi bilo zgolj težavno vzpenjanje na ta vrh, vse, kar je sledilo, pa naj bi bilo že sestopanje z vrha.

Tej teleologiji, ločevanju tistega, kar je v srednjeveški filozofiji z današnje stališča živo ali mrtvo, zoperstavi Alain de Libera videnje, ki temelji na diskontinuiteti epistemologij. Naloga zgodovinarja je, pravi, razbrati, kolikor je to mogoče, kompleksno igro po-

novitev, transformacij in prelomov, ki usvarjajo videz zgodovinskega razvoja – v tej perspektivi štirinajsto stoletje ne nastopa kot *telos* trinajstega stoletja. Zanj je pomemben arheološki red: eksplicirati želi, kako je srednjeveška filozofija »naletela« na mrežo konceptov, teoretskih objektov in problemov, iz katerih je, kot eno svojih možnih figur, zasnovala problem univerzalij. Pokazati želi, kako se je tisto, kar historiografija imenuje »realizem« ali »nominalizem«, konstituiralo: ne zanimajo ga že konstituirana dejstva, ampak konstitucija sama. Ker do problemov, ki so zastavljeni v zgodovini filozofije, nimamo nezgodovinskega dostopa, moramo k vsakemu problemu pristopiti v epistemični perspektivi, kar pomeni, da je treba poskusiti interpretirati epistemološko različne elemente, včasih heterogene, ki jih je zgodovinopisje artikuliralo ali nevtaliziralo v skladu s svojimi lastnimi kriteriji. Katera »orodja in snovi« so uporabna pri »problemu univerzalij«?

Najprej je tu Porfirijev spis *Isagoge*, ki predstavlja »*le texte ou plutot le pretexte*« za »problematiko univerzalij«, in njegova interpretativna tradicija. Sledi *corpus aristotelicum*, tj. teoremi, ki jih ta vsebuje, in filozofske geste preloma s platonizmom. Tretji element predstavlja nabor razpoložljivih izjav, ki v vsakem momentu zgodovine filozofskemu delu definira horizont vprašanj – v srednjem veku so to *auctoritates*, kar pomeni filozofske propozicije, za katere se meni, da imajo definitivno ali operacionalno vrednost. In končno je tu tudi logika razprave same.

Po De Liberaju je vprašanje univerzalij produkt aristotelizma, aristotelске kritike platonizma *in* platonizma, ki je inherenten aristotelizmu; rojeno je iz konfrontacije Aristotelovega *corpusa* in njegovih *Kategorij*; rojeno je iz Por-

firijevih »razlag« iz spisa *Isagoge*, ki naj bi uvedel v branje kategorij. To natančneje pomeni, da je skrivnost rojstva problematike univerzalij treba iskati v treh smereh: pri Porfiriju in njegovih paradoksih, povezanih z univerzalijami, v analizi povezave problematike univerzalij in nauka o kategorijah ter v analizi platonističnih virov problematike univerzalij (argument iz *Menona*, ki je bil protodiskurz vseh realizmov, in teorija eponimičnih oblik, ki skrivoma parazitirajo v aristotelizmu). Na podlagi tega Alain de Libera izpostavi dve splošni tezi. Prva je, da je srednji vek podaljšal aristotelško kritiko nauka o Idejah in da jo je reinterpreteriral na način reartikulacije razmerja med inherenco (*esse in subiecto*) in predikacijo (*dici de subiecto*), druga pa, da problem univerzalij skriva cel sveženj problemov: status intencionalnih objektov in teorijo intencionalnosti, ontologijo oblik, teorijo percepcije, teorijo spoznavanja, deskriptivno metafiziko itd.

Ti dve splošni tezi (skupaj s številnimi drugimi »podtezami« in »podpodtezami«), sta razviti in analitično razdelani v poglavjih, ki sledijo. Tako drugo poglavje, ki zajema obdobje od grškega neoplatonizma do arabskega peripatizma, analizira antiplatonizem in neoplatonizem, teorijo univerzalnosti pri Aristotelu, neoplatonistično teorijo o treh stanjih univerzalnega ter arabske teorije abstrakcije in iluminacije (vpliv al-Farabija). V okviru tretjega poglavja, ki nosi naslov »Visoki srednji vek in spor o univerzalijah«, govori o Boetijevi teoriji univerzalij, raznih »sektah« dvanajstega stoletja, Petru Abelardu in njegovi kritiki realizma, realistični teoriji, ki jo je mogoče rekonstruirati iz *Ars Meliduna* ter nauk poretanske šole. Četrto poglavje je posvečeno arabski sholastiki (Avicenna in Averroes), peto pa latinski sholastiki trinajstega stoletja

(šolska logika, teološki realizem Roberta Grossetesta in Alberta Velikega, nauk o univerzalijah pri Tomažu Akvinskem, modistična teorija intenc). Šesto, zadnje poglavje, pa govori o revoluciji štirinajstega stoletja (intuitivno in abstraktivno spoznanje, univerzalno pri Dunsu Scotusu, Ockham in nominalizem, pozni realizmi in antiokamistična reakcija).

Knjigi Alaina de Liberaja, ki, poleg vsega drugega, izvrstno ilustrira problem

univerzalij kot kondenzatorja inovacij, ki bolje kot katerikoli drug problem razkriva procese izoblikovanja, spreminjanja in kodificiranja novih teoretičnih jezikov, analitičnih modelov in orodij, je resnično »usojeno, da usodno prenove srednjeveške študije in njihovo mesto v zgodovini filozofije.«

Matjaž Vesel